

Herstellen in unieke ziekenhuistuin

Tergooi ziekenhuis in Hilversum heeft een wereldprimeur. Patiënten kunnen in de buitenlucht, omgeven door natuur hun chemobehandelingen ondergaan. Met healing environment als uitgangspunt ontwierp architect Bart van der Salm een natuurinclusief paviljoen. DS Landschapsarchitecten voegde beleving toe met een beplanting die mens en dier prikkelt. Een in velerlei opzicht bijzonder project waarvan het helende effect de komende jaren door de wetenschap wordt gevolgd.

Tekst Wendy Bakker beeld Ton Kasternans Fotografie, Bart van der Salm

Patiënten op de oncologie-afdeling van Tergooi in Hilversum kunnen sinds juni 2015 in de buitenlucht hun chemobehandeling ondergaan. De diagnose kanker, de onzekerheid over de ziekte en de chemotherapie zorgen voor veel angstgevoelens en stress bij patiënten. Er komt steeds meer bewijs dat de fysieke omgeving van invloed is op het herstelproces - healing environment - en dat vooral natuur daarin positief werkt.

Tergooi ligt midden in een bosachtige omgeving met lommerrijke bomen. De kamers waar de chemobehandelingen worden gegeven kijken uit op een bosrand. Je zou dus al kunnen spreken van een 'healing environment'. Alleen kijken naar natuur heeft immers al effect op het welbevinden. De aan Tergooi verbonden internist-oncoloog Pieter van den Berg (zie kader) wilde echter een stap verder,

vanuit het idee dat natuur voor de patiënt optimaal beleefbaar en tastbaar mag zijn. Hij stelde voor om de natuur niet het ziekenhuis binnen te halen, zoals je in een toenemend aantal medische instellingen ziet, maar de patiënt naar buiten te brengen, zodat deze zich nauw verbonden kan voelen met het omringende landschap. Daarvoor is in samenwerking met architect Bart van der Salm van VANDERSALM-aim uit Zwolle, DS Landschapsarchitecten uit Amsterdam en Stichting Vrienden van Tergooi een unieke buitenplek gerealiseerd: de chemotuin.

Open paviljoen

De chemotuin ligt in een halfopen binnentuin die aan de achterzijde is geflankeerd door twee vleugels van het zieken-

huisgebouw en aan de voorzijde door een bomenrand. De tuin bestaat uit een open paviljoen van eikenhout met een glazen dak. De houten constructie heeft de vorm van een halve cirkel en opent zich naar het omringende landschap. Architect Bart van der Salm gebruikte hiervoor de strandstoel als referentie. „De strandstoel is een archetype om een plek te maken in een open landschap zonder de beschutting te verliezen.” In een strandstoel kun je helemaal wegkruipen en zit je beschut, maar je hebt eveneens contact met de omgeving. In de open structuur van het paviljoen bevinden zich vier individuele zitplekken en een grotere gemeenschappelijke zitplek die aan de zijkant en achterkant zijn omgeven door beplanting. De patiënt wordt letterlijk geruggesteund door de natuur en kan zich in alle rust terugtrekken of met

mede-patiënten een gesprek aangaan.

DS Landschapsarchitecten werd door Van der Salm betrokken bij het project. Zij kenden elkaar al van een eerdere samenwerking. „De kracht van Bart is dat zijn projecten ambachtelijkheid uitstralen en hij vanuit het maakproces ontwerpt. Hij werkt bijvoorbeeld graag met duurzaam hout en is geïnteresseerd in houtverbindingen. En dat zie je in dit paviljoen prachtig terugkomen”, zegt ontwerper Fred Booy van DS Landschapsarchitecten. „Daarbij heeft hij de biodiversiteit in het ontwerp van de houten structuur opgenomen.” Booy doet op details als vogelkasten en vlinderhotels die in de eikenhouten kolommen zijn verwerkt. Aan de buitenkant zie je alleen de openingen waar vlinders en vogels de kolom kunnen binnenvliegen en een houten plaquette met een afbeelding van

de fladderaars om de bezoeker er opmerkzaam op te maken. „Het paviljoen is dus voor mens en dier interessant, het maakt de biodiversiteit beleefbaar.” Een ander wezenlijk element daarin is de beplanting.

Snelle actie

Fred Booy stelde het beplantingsplan samen. „Eigenlijk was er geen sprake van een uitgewerkt beplantingsplan maar van een lijst met soorten en aantallen”, zegt hij lachend. „Dit project is zo'n ongelofelijk snelle actie. Ik heb de combinaties ter plekke gemaakt. Dat was ook goed te doen want de aantallen zijn niet groot.” In een tijdsbestek van acht maanden is de chemotuin gerealiseerd: van idee, opdracht, financiering tot daadwerkelijke oplevering. „Het is mooi wat de

(ex-)patiënten van de afdeling hierin betekend hebben en de stichting Vrienden van Tergooi. Door hun inzet is er in korte tijd veel geld beschikbaar gekomen.” Komende week plant een patiënt met haar dochter nog twee door haar gedoneerde vlinderstruiken in de tuin. Het tekent de betrokkenheid van (ex-)patiënten en hun familie en maakt dat dit project in velerlei opzicht bijzonder is.

De ontwerper geeft aan dat als hij een uitgewerkt beplantingsplan had kunnen maken voor het 500 m² te beplanten oppervlak, hij wellicht tot andere keuzes en combinaties had gekomen, ook gezien de lichtinval. Toch is er wel degelijk sprake van een visie op de beplanting met een daaraan gekoppeld beplantingsbeeld. „Een groene omgeving kan genezend werken. Maar hoe groen die omgeving dan moet zijn en waar dat groen dan

uit moet bestaan, weet niemand. Dat is nog onderwerp van onderzoek. Maar volgens ons kan de natuurbeleving nooit groot genoeg zijn. Daarom zijn er planten gekozen die alle zintuigen prikkelen en die een verscheidenheid aan dieren en insecten trekt, zodat het beleven van de natuur zo intens mogelijk is."

De basisbeplanting in het paviljoen, die als rugdekking en beschutting fungeert voor de patiënt, bestaat uit een mengsel van heesters, grassen en vaste planten. *Buddleja davidii* 'Nanho Blue', *Perovskia atriplicifolia* en *Viburnum setigerum* staan tussen grassen als *Bouteloua oligostachya* (voorheen *gracilis*), *Calamagrostis brachytricha*, *Chasmanthium latifolium* en *Deschampsia cespitosa* 'Goldenschleier' en vaste planten als *Monarda* 'Blaustrumpf', *Achillea* 'Hannelore Pahl', *Echinacea purpurea*, *Salvia nemerosa* 'Mainacht' en *Sanguisorba officinalis* 'Tanna'. *Aster x frikartii* 'Monch' toont nu nog zijn violetblauwe bloemen. Aan de ene kopse kant van het paviljoen

groeien grassen op het talud, want dat is qua standplaats de moeilijkste kant. De andere zijde is begroeid met bloeiende heesters. Langs de meeste houten kolommen staan geurende en kleurrijke klimplanten. „Niet elke kolom is begroeid omdat we de schoonheid van het paviljoen zichtbaar wilden houden."

Natuurlijke uitstraling

Om het paviljoen heen heeft de beplantingsdeskundige een natuurlijke uitstraling willen aanbrengen. Booy heeft aan de groene bosrand van bomen en rododendron meer kleur en variatie toegevoegd met *Amelanchier lamarckii*, *Corylus avellana*, *Hamamelis* 'Orange Peel' en 'Arnold Promise', *Magnolia* 'Galaxy' en *Cornus mas*. De kleine meerstammige bomen en heesters zijn afkomstig van zijn eigen kwekerij omdat de financiën beperkt waren en de kosten zo bespaard konden worden. „Het komt zelden voor

dat ik mijn werk als boomkweker zo direct kan toepassen in mijn werk als landschapontwerper", licht hij toe. De grasrand langs het paviljoen zal in het voorjaar en vroege zomer getooid zijn met een variatie aan bollen van *Crocus speciosus*, *Narcissus* 'Thalia' en 'Hawera' tot *Allium atropurpureum* en *Camassia cusickii*. Overlopend richting bosrand krijgt de tuin een nog natuurlijker karakter met een verrijkt kruidenrijk grasland. „Er komen hier van nature al veel kruiden voor, want in de kalkrijke zandgrond hebben de kruiden weinig concurrentie van het gras. Je treft hier biggenkruid aan, teunisbloem, ooievaarsbek, knooppkruid en gewone brunel." Het beplantingsbeeld wijkt af van de rest van de parkachtige en bosrijke omgeving. „De beplanting prikkelt omdat je het hier niet verwacht, maar waarvan je wel kunt denken: bijzonder dat het hier, én met een speciaal doel, is."

Effect buitetherapie

Internist-oncoloog Pieter van den Berg kwam op het idee van de chemotuïn door, zoals hij zegt, dicht bij zichzelf te blijven. „Elke dag fiets ik een half uur door de bossen van mijn huis naar het ziekenhuis. Dat is voor mij essentieel om te functioneren in een hectische baan. Ik stelde me voor dat als de natuur voor mij zo goed werkt, het ook de kwaliteit van leven van patiënten, die in een stressvolle situatie verkeren, kan verbeteren. Pas later heb ik dat gevoel met al bestaand wetenschappelijk onderzoek onderbouwd."

De ziekenhuisdirectie reageerde direct positief op het plan van Van den Berg en heeft zich coöperatief opgesteld. De chemotuïn past binnen het beleid van het ziekenhuis dat duurzaamheid en groen hoog in het vaandel heeft. „Ook in de toekomstige nieuwbouw krijgt dat ruimte", legt de arts uit.

Tot nu toe hebben 150 patiënten gebruikgemaakt van de tuin. „De aanlooperperiode was bewust rustig om proef te kunnen draaien. Er zullen nog verbeteringen worden aangebracht om het gebruiksgemak te vergroten." Tergooi gaat in samenwerking met Rijksuniversiteit Groningen en VUmc wetenschappelijk onderzoek doen naar de effecten van de buitetherapie. Uit een eerste meting van een kwaliteit van leven-onderzoek bleek dat patiënten minder stress ervaren en minder misselijk zijn. „Maar er zijn minimaal twee metingen voor nodig om te kunnen zeggen of de tuin effectief is als het gaat om kwaliteit van leven. Volgend jaar zullen de eerste resultaten bekend worden."

Op de vraag of de buitetherapie ook zou kunnen leiden tot minder chemokuren antwoordt Van den Berg: „Je mag nooit concessies doen aan de effectiviteit van de chemotherapie. Wel willen we kijken of de patiënt hoge doseringen beter kan verdragen als gevolg van verblijf in de natuur, waardoor er een beter effect wordt bereikt in de chemotherapie. Dan gaat het erom hoe vaak je in de buitetherapie een dosering moet bijstellen in vergelijking tot het bijstellen van doseringen in het verleden. Die gegevens worden hier in het ziekenhuis bijgehouden. Dit deel van het onderzoek is er nog niet maar dat gaat er wel komen." Verder hoopt de arts dat de chemotuïn ertoe bijdraagt dat patiënten die fysiek en mentaal door een diep dal gaan weer eerder deel kunnen nemen aan het dagelijks leven.

Vanuit het paviljoen is er zicht op de bosrand. Om een diverser beplantingsbeeld te krijgen heeft ontwerper Fred Booy een variatie aan vruchtdragende en bloeiende heesters toegevoegd. Het gras krijgt in het groeiseizoen vanaf het paviljoen een natuurlijker verloop naar de bosrand toe. Om de zitplaatsen heen is een combinatie van vaste planten, grassen, kruiden en kleine (half)heesters aangeplant die voor mens, dier en insecten aantrekkelijk is.

Bart van der Salm construeerde het paviljoen geheel van eikenhout en met ambachtelijke houtverbindingen. Een techniek die nauwelijks meer wordt toegepast. Voor de realisatie is daarom een gespecialiseerd Duits aannemersbedrijf ingehuurd. De achterleuning van de stoelen zijn verstelbaar zodat de patiënt, eveneens ondersteund door kussens, prettig en naar eigen wens kan zitten. Alle faciliteiten zijn in het paviljoen aangebracht om de therapie daar mogelijk te maken, zo is er een knop om de verpleegkundige op te roepen. In de staander zijn de openingen van het vlinderhotel te zien.

Een overdekt pad tussen twee majestueuze beuken verbindt de afdeling met het paviljoen. De patiënten lopen via dit pad met hun infuus naar de zitplekken. Er is een speciale fundering aangebracht om het wortelpakket van de beuken te ontlasten. In het eerste ontwerp stond het paviljoen dicht bij het ziekenhuis. Maïke van Stiphout van DS Landschapsarchitecten adviseerde het paviljoen verder naar voren te halen voor meer lichtinval.

De afgegraven grond is gebruikt in de taluds en plantbakken. Op deze manier wordt de patiënt letterlijk door het groen omarmd. De grond is afgestrooid met split. „Het glazen dak overdekt niet volledig de plantvakken waardoor er in de grond druppelken ontstaan. Het split zorgt voor een egalere beeld." De beregeningsslangen zijn nu nog zichtbaar maar straks uit het zicht verdwenen door de gesloten beplanting. Hoveniersbedrijf Eemnes, onderdeel van ZVS Eemnes, heeft de tuin aangelegd. Het bedrijf is verantwoordelijk voor het totale groenonderhoud bij Tergooi.

www.tuinenlandschap.nl
Meer over Chemotuïn Tergooi lees je hier